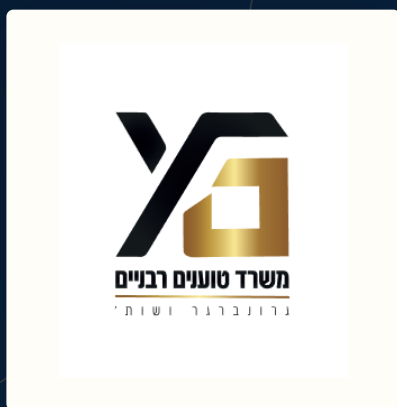

משפט יצחק

הרך הנולד, הרכב והחוב – מודעא רבא לישראל

הרך הנולד, הרכב והחוב – מודעא רבא לישראל

גיליון 32 • חושן משפט ודין תורה

מאת: הרב יצחק דן גרונברגר

כל הזכויות שמורות. אין לפרסם את הגיליון בשלמותו, להעתיקו או לעבדו עיבוד מהותי בלא רשות בכתב. ציטוט קצר ומידתי מותר בכפוף לייחוס מלא ולהפניה פעילה אל grunberger-law.co.il.

שאלה:

והנה הזמן חולף הולך ויהודה איננו חוזר, ראובן מנסה להתקשר אליו ושומע רק את ההקלטה הבלתי אהובה: 'השיחה מועברת לתא קולי'. לאחר יותר מחצי שעה של ניסיונות מחליט ראובן לגשת לביתו של יהודה, ולפתע רואה מעטפה דבוקה בדלת הבית עליה כתוב: "לראובן גיסי היקר".

שערי המעטפה נפתחו ופני ראובן נפלו. במכתב כתב יהודה בזה הלשון: "שלום רב לגיסי ראובן, כזכור לך היטב לפני כ-10 שנים מיד אחר שהתחתנת הלוויית לך 50 אלף ש"ח, כל הפניות שלי אליך לקבל את כספי עלו בתהו ואספו נהם, לכן הנני מודיע לך נחרצות שמעולם לא מכרתי לך את רכבי, ומלבד קיבלת כספי לא היה בינינו מאומה, והנך מתבקש לאלתר לבצע העברת בעלות של הרכב חזרה על שמי, למען נחדל מעושך ידינו, כל טוב סלה".

ובסוף המכתב הוסיף יהודה: נב – האגרא עליך.

והנה כעת הזאת ראובן תובע את יהודה בבית הדין שיביא לו את מפתחות הרכב, ואילו יהודה הביא שני אנשים המוכרים לצדדים, שאמר בפניהם זה זמן רב שמנסה למצוא תחבולה בכדי לגבות את הכסף מראובן, ואין לו מנוחה כלל עד שאינו גובה את כספו ממנו כי מצבו הכלכלי אינו תורם למנוחת נפשו.

ויהי היום ובמזל טוב וסימן טוב נולד לראובן בן רביעי, ומעתה כבר אינו יכול להכניס את בני משפחתו לרכבו הפשוט ונאלץ לקנות מכונית חדשה. והנה התחיל ראובן להתעניין על כל הסוגים והמינים והיתרונות והסכונות של כל אחד ואחד כידי השם הטובה עליו. ובשומעו שראובן צריך להחליף מכונית מיד פנה אליו גיסו, יהודה, ואמר שבדיוק השבוע החליט למכור את רכבו בן ה-7 מקומות, מפני שזקוק לכסף, ואין זו אלא השגחה פרטית גמורה.

והרי בית פלוני לפלוני ומכונית פלוני לפלוני והשידוך הצליח, ולאחר קביעת הסכום הנאות עבור ה'זוג', וילכו שניהם יחדיו לסניף הדואר בכדי לבצע העברת בעלות ולאחר מכן העברת הכסף, כנהוג.

מיד לאחר ביצוע עברת הבעלות והכסף, מתנצל יהודה שרק כעת שם לב ששכח את מפתחות הרכב בביתו הנמצא בקירוב מקום לסניף הדואר, ושהוא חיש מהר יחזור וימסרם לראובן. האחרון הציע ללוותו בדרך אמנם יהודה סירב והסביר שרוצה לרוץ מהר כי יש לו עוד סידורים להיותם.

תשובה:

אמרו חכמים (בבלי שבועות ד ע"ב) "בא לו בארוכה חייב בקצרה פטור", לכן נבוא בקצרה להשיב שאלה זאת הכוללת כמה יסודות גדולים בידינו ממונות, ואידך זיל גמור.

מכירה לבעל חובו אם קיימת: במשנה (כתובות קי ע"א) אמרו "המוציא שטר חוב על חברו והלה הוציא שמכר לו את השדה, אדמון ואומר יכול הוא שיאמר אילו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה, וחכמים אומרים זה היה פקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא יכול למשכנו", ובגמרא ביארו שבמקום שקודם מקבלים את הכסף ואח"כ כותבים את השטר - לכו"ע החוב בטל, שהרי היה למלוה לגבות את חובו מיד עם קבלת המעות, ורק במקום שקודם כותבים את השטר ואח"כ מקבלים את הכסף נחלקו, ואדמון סובר שהיה לו למסור מודעה על המכר, ואילו חכמים סוברים שאינו חייב למסור מודעה, מפני שעל ידי המודעה יכול הדבר להיוודע ללווה ועל ידי זה לא יקנה את השדה ויפסיד המלווה את חובו. ונספקא הלכה חכמים כמבואר בחו"מ סימן פה.

ואם כן ראשית יש לדון האם המנהג המקובל במכירת רכב הוא קודם לבצע העברת בעלות ורק אח"כ לקבל את הכסף, או שהוא להיפך. ורק אם המנהג הוא שאין מעבירים את הכסף אלא לאחר עברת הבעלות יש מקום לטענת יהודה שרצה לקבל את הכסף עבור חובו. אמנם גם במקרה כזה, אם הכסף הועבר לפני העברת בעלות מכל סיבה שהי, אם ראובן טוען שפרע את החוב או שהוא מזויף וכדומה, פטור, וכמבואר שם בשו"ע.

במרדכי (כתובות רעח) כתב שכל זה הוא דווקא בקרקעות, אבל במטלטלים אין הדין כן, אלא ראובן שהיה חייב לשמעון מנה ואחר שהגיע זמן הפירעון אמר שמעון לראובן חפץ פלוני אמכור לך במנה, ונתרצה ראובן לקנות ונתן לו מנה, יכול שמעון לומר אני גובה אותו מנה בחובי והחפץ לא אתן לך, ואינו במי שפרע, אבל אם אמר לו ראובן הא לך עוד מנה ותן לי החפץ צריך ליתן לו, או מקבל מי שפרע. וכן נפסק בשו"ע חו"מ ס' רד סעיף יא.

וביאר הסמ"ע בסימן קץ ס"ק ז שהדין בין בקרקע ובין במטלטלים שווה, שבשניהם המכירה חלה וכל ההבדל הוא רק שבמטלטלין מפני שיכול הלוה להבריחם יכול המלוה לתפוס אותם כמשכון עד הפירעון.

ועל פי זה נמצא בנידון דידן, שלמרות שיכול יהודה לגבות את הכסף שהועבר אליו בחובו, בכל מקרה הרכב כבר שייך לראובן אלא שיש זכות ליהודה לתפוסו כמשכון, וממילא אסור ליהודה לנסוע ברכב ו\או לעשות כל שימוש אחר.

מסירת מודעה: אמנם דברינו היו נכונים אילו לא היה יהודה מוסר מודעה, אבל בנידון דידן מה שאמר יהודה בפני שני האנשים שמנסה לחפש תחבולה לגבות את חובו, פשוט שנחשב למודעה לכל מה שיעשה כלפי ראובן, שאין המוסר מודעה צריך לפרט את המודעה בלשון מסוימת, אלא כל שאמר שמחפש תחבולה או שרצה למכור דבר מה ללווה שלו כדי לגבות חובו, שוב כל מה שימכור כלול במודעה, שאין אדם יודע מה רוצה הלוה לקנות כדי למסור מודעה דווקא על הדבר ההוא, וכן מבואר בכסף קודשים חו"מ סימן רה ס"א.

האם מודעה זו מבטל את המכר: אלא שעדיין מקרה זה תלוי באיתני עולם, שהרי רש"י (כתובות קי.) פירש שאין המודעה מועילה לחכמים אלא כדי לגלות שאין החוב בטל, אמנם המכירה אינה מתבטלת בכך, שהרי הסוגיא כלל אינה עוסקת בעניין המכירה אלא מחלוקת אדמון וחכמים הוא האם במה שמכר ללוה שלו את שדה יש בזה הוכחה שהחוב בטל, ועל זה אמרו חכמים שאי אפשר לחייבו למסור מודעה על המכירה מפני שפחד לעשות כן, ולכן אין לבטל את השטר, ולאדמון צריך למסור מודעה כדי שיהיה חובו קיים, אבל אפילו בכה"ג המכר קיים לכו"ע.

ואילו הרמב"ן (מלחמות שם) כתב להדיא שאילו היה מוסר מודעה המכר היה מתבטל, וכ"כ בעיטור (ערך מ), וכן פסק להדיא רבינו הגר"א (חו"מ סימן קצ סק"ט) ודייק מלשון המשנה והגמרא, שלכאורה קשה, למה צריכים חכמים לתת

ולכן במקרה כזה על כרחך לומר שאין המקח קיים, על כל פנים על ידי מודעה, שאילו יהיה קיים הרי לא ניצל מהאונס ואם כן שוב נשאל 'איך מכר את חפציו כיון שאין כאן הנאת הצלה מאונס', ולכן בכדי להינצל מהאונס צריך שהמקח יהיה בטל, וזו הייתה כל כוונתו במסירת המודעה.

מוסר מודעה במקום שאין אונס: ואין זה דומה למוסר מודעה במקום שאין אונס כלל שבאופן כזה לא מהני המודעה והמקח קיים, שעל זה אמרו שזה 'אונסא דנפשיה' וכגון מי שדחוק למעות, שזהו דווקא במקרה שהאונס בא לאדם רק על ידי עצמו, אבל באונס כזה שאדם אחר גורם לו למרות שאינו אונס ישיר על המכירה, שהרי אינו מחייב אותו למכור חפציו, בכל מקרה נחשב אונס דאיתא מעלמא.

וראיה לזה ממה שכתב הנתיבות (רה ס"ק ח) שאף למ"ד שאם אונסים אותו לדבר אחר והוא מעצמו נותן לאנס חפציו כדי להינצל מהאונס, אינו מבטל מתנה ללא מודעה, בכל מקרה אם מסר מודעה זה מבטל אפילו מכר, והסיבה לכך מפני שכיון שיש קצת אונס, דהיינו אונס צדדי שמצרים אותו, מהני כדי שהמכר יבטל על ידי מסירת המודעה.

ומה גם שיש לצרף את דעת הרא"ש וטור לפי הסמ"ע (רה ס"ק א), הסוברים שכל שאין אונס ואנו יודעים שהוא מוכר לו שלא ברצון, המקח בטל, שהרי בזה לא שייך לומר 'אגב אונסא גמר ומקנה', ולדעתם פשוט שאין המקח קיים כאן כיון שאילו היה הקיים נמצא שעדיין האונס גם קיים ולא ניצל מכלום ואין כאן הנאת אונס אשר מקיים את המקח, וכנ"ל.

וכן ראיתי שהכריע למעשה בערוך השולחן (רה ס"ג) דלא כהש"ך, וכתב שמוכר מהירושלמי (כתובות פ"ג) שהמקח בטל על ידי מודעה, שהרי שם קורא לשדה "שדה שלו [של המוכר]" אפילו אחר המכירה. ואע"פ שהראיה לענ"ד רחוקה, ראה שם בירושלמי במפרשים, בכל מקרה להלכה וודאי מתקבלים דבריו.

זאת ועוד, הדטעם שאין מועיל מודעה במקרה שאין אונסא כתב הרשב"א (קידושין נ ע"א) שהוא מפני שהיו דברים שבלב שהרי למה לא גילה למוכר בשעת המכר שאינו רוצה למכור, ועל כן במקום שיש אונס ולא היה יכול לגלות מהני מודעה, ואם כן בנידון דידן שהללוהו הוא זה שגורם לאונס [שאינו משלם חובו] ולא היה המלווה יכול לגלות בשעת המכר, וודאי אינם דברים שבלב ומהני מודעה, וגם לדעת הר"י מיגש (ב"ב מח). שכתב שהסיבה שלא מהני הוא מפני שלא כל כמיניה שיקח את כספו של חברו שלא מדעתו, לא שייך כאן, שהרי כאן אדרבה, זהו כספו שלו של המוכר שהוא המלווה ועל הללוה יש חיוב תשלומים מידי, וכן טעם הרשב"ם (ב"ב מז). שכתב שהוא מפני שכיון שלא אמר לו 'אנן סהדי שגמר והקנה לו' לענ"ד לא שייך כאן, שכאן ברור הדבר שהאדם עשוי לגבות את חובו לפני שמוכר את חפציו ללוה החייב לו, והראיה מוכרחת לזה הוא עצם המחלוקת חכמים ואדמו"ר במשנה (כתובות קי.), שרק מפני שברור לחז"ל שאדם עשוי לגבות חובו לפני שמוכר חפציו ללוה יש צד שעל ידי המכירה הוא יש אומדנא גמורה שהחוב נפרע או מזויף, ומבטלים את החוב.

המוחזק: עוד יש להוסיף כאן, שאפילו הכסף קדשים שפסק כדעת הש"ך שמה שהללוה אינו משלם לכאורה נקרא 'אונסא דנפשיה' ולא מהני מודעה, זהו רק כאשר הללוה מוחזק והמלווה בא להוציא ממנו את הדבר הנמכר, אמנם במקרה שהמלווה מוחזק כתב שיכול לטעון 'קים לי שהוא לא היה משלם והיה אפילו נשבע לשקר להיפטר מהחוב, ונמצא שהוא זה שגורם לי את האונס', וכן כאן, כל עוד שיהודה מוחזק במפתחות הרכב וברכב עצמו, יהודה נקרא מוחזק, ומה שהרכב על שמו של ראובן אין זה אלא שטר שהוא חספא בעלמא למען הסדר הטוב

סיבה למה שלא מסר המוכר מודעה מפני ש'חברך חבא אית ליה', הרי כבר אמרו במשנה 'זה היה פיקח שמכר לו את השדה כדי למשכנו על חובו' וזו סיבה מספקת, אלא על כרחך מפני שהדבר היותר טוב עבור המלווה היה למסור מודעה בכדי לבטל את מכר ובוזה לא יצטרך לגבות את השדה כמשכון רק אם לא ישלם אלא יקח את כל השדה, שהוא עדיין שלו, ולכן אמרו שמה שלא עשה כן הוא מפני שפחד, והעדיף להישאר רק עם המשכון ולקבל את חובו.

אמנם הש"ך (ס' רה ס"ק ד) הקשה על דעה זו, שהרי מבואר בשו"ע (שם סעיף א) שאין העדים חותמים על המודעה אלא אם כן מכירים באונסו של המוכר, והרי בגמרא הנ"ל בכתובות מבואר שהעדים לא ידעו כלום אלא על פי המוכר שאמר להם שהללוה רוצה להבריח את השדה, ואם כן איך הייתה המודעה מבטלת את המכירה, ולכן כתב בזה הלשון: "מיהו יש לומר דהתם לא מהני [המודעה] רק שלא הפסיד חובו ומ"מ המכר קיים", עכ"ל. וכן הנתיבות (שם חידושים ס"ק ח) כתב שצ"ע אם המודעה מבטלת את המכירה.

וצ"ע על דברי הגאונים האלו איך לא ציינו שיש בזה מחלוקת ראשונים, ורוב הדעות ס"ל שבאמת המכר בטל, וכמו שרמזו לזה הרעק"א (שם) שמוכר מהרמב"ן שהמכר בטל על ידי המודעה.

מודעה באונסא דנפשיה: אמנם מה שיש לעיין טובא הוא איך מהני מודעה במקרה של מלווה שמוכר ללווה שלו, הרי מבואר בגמרא (בבא בתרא מז-מח:) ובשו"ע סימן רה שלא מהני מודעה לבטל את המכירה אלא באונס הבא לו על ידי אדם אחר, כגון שתלו אותו על עץ בכדי שימכור את נכסיו, אבל באונס שהאדם מכניס את עצמו אליו, כגון שהיה דחוק מאוד למעות ומסר מודעה שאינו רוצה במכירה רק במעות לכמה שעות ולאחר מכן יבטל את המכירה, אינה מודעה, ואינו יכול לבטל את המכירה.

ובמלווה שמוכר ללווה הרי מדובר על אונס דנפשיה, שהמלווה בעצמו נלחץ במה שאין הללוה משלם, וכעין זה כתב בכסף קדשים (שם) בביאור דברי הש"ך הנ"ל, שהסיבה שלא מהני מודעה לבטל את המכר [כדעת רש"י כנ"ל] הוא מפני שזה אונס דנפשיה.

אמנם המכה טרם חובשה ורוככה בשמן, שהרי דעת רמב"ן, העיטור, הגר"א שבאמת מהני מודעה לבטל המכר, והגר"א דייק כן מהגמרא כנ"ל, ואיך אפשר לפרש את דבריהם מאחר וזהו אונס דנפשיה.

ולכן נראה לי שביאור הדברים הוא כדלהלן, בגמרא מבואר שהסיבה שמכירה בכפייה נקרא מכירה [תלווה וזבין זבניה זבנין] הוא מפני שעל ידי ההנאה שיש למוכר שניצל מהאונס בצירוף הכסף שמקבל הוא גומר בדעתו למכור את הדבר ההוא לאנס הקונה. שנמצא שמקבל גם מעות וגם הצלה מהאונס הבאה עליו, ויש אומדנא דמוכר לחז"ל שבאופן כזה אדם מוכר בדעה שלמה את חפציו. ועל זה אמרו שאם מוסר מודעה על המכירה יכול לבטל את המכירה, שאז מגלה דעתו שבאמת אינו רוצה במכירה וכל הסיבה שמוכר ואינו אומר כלום הוא מפני שהוא אנוס ואינו יכול לגלות את רצונו לקונה האנס, ולכן אין בזה משום דברים שבלב כמ"ש הרשב"א (קידושין נ ע"ב), וראה לקמן עוד טעמים.

אבל במקרה של מלווה שמוכר ללווה הוא להיפך, שדווקא אם המכירה לא תתקיים ניצל מהאונס, ואילו אם המכירה תתקיים לא הרוויח כלום שהאונס ימשיך, ואדרבה החמיר, שעכשיו בנוסף למה שהללוה חייב לו את כספי החוב, גם מכר את חפציו [ובדוואי ששווה כסף אינו דומה לכסף מזומן, ותמיד המוכר עצוב והלוקח שמח בבעל הבית המוכר את חפציו].

3. אם מסר מודעה על האונס, והוא הדין אם אמר דברים שמשמעותם שאין ברצונו למכור ואינו מוכר אלא מפני האונס, נחשב למודעה גמורה המכירה בטלה.

4. המוסר מודעה ללא אונס, כגון שמפני מצבו הכלכלי או מפני חששותיו ומחשבותיו רוצה למכור ולבטל את המכירה על ידי מסירת מודעה מוקדמת, אינה מודעה והמכר קיים.

5. המוכר חפציו לבעל חובו ורוצה לבטל את המכירה ולגבות את הכסף בחובו, אינו יכול לבטל המכירה, אלא המקח קיים, במטלטלין ויכול להחזיקם כמשכון עד שהקונה יפרע את חובו, ובקרקע צריך למשכנו אם לא ישלם.

6. אמנם אם מסר מודעה ומכר לבעל חובו, יכול לבטל את המכירה [אפילו אם הלווה מוחזק] ולקבל את הכסף בחובו, וכל זה בתנאי שכבר תבע אותו לפחות פעם אחת וזה דחה אותו בטענות שאין בהם ממש.

7. אם יש צורך לשלם אגרות וכדומה בכדי לבטל את המכירה, לכאורה העלויות חלות על הלווה.

8. והאמת והשלום אהבו

9. לשאלות לעלון יש לפנות לפרטים המופיעים מטה

ברשויות, ומטלטלין אינם נקנים בשטר, שלא עשה כן אלא כדי לגבות מעותיו, ואדרבה, חייב ראובן מיד להעביר את בעלות הרכב חזרה ליהודה.

לכן נראה שהעיקר שהמקח בטל, היינו שמעולם לא היה כאן מקח, וחייב ראובן מיד לבצע שוב העברת בעלות של הרכב על שמו של יהודה, וטוב שעה אחת קודם.

ואע"פ שלא נשאלתי, אוסיף, שאילו מעולם לא תבע יהודה את ראובן על החוב יש להסתפק בכל מה שנאמר, שזה דומה יותר לאונסא דנפשיה שהרי הם רק פרי דמיון של יהודה, אמנם כאן שכבר תבע את ראובן וזה סירב ודחה אותו, לענ"ד חייב ראובן לשלם גם עבור עברת הבעלות החוזרת של רכב על שמו של יהודה, שהרי גם בבית הדין יש תשלום עבור פתיחת התיק והדיונים, ואינו חייב להוציא מנה על מנה מפני סירובו של ראובן לשלם. ואם מחיר הרכב יותר ממחיר החוב, ברור שיהודה יכול לשלם עבור עברת הבעלות ולהוריד סכום זה ממה שצריך להחזיר לראובן.

1. המורם מן הקדשים לדינא:

2. המוכר חפציו מפני אונס שאונסים אותו וקיבל מעות, מכירתו ומכירה.

הדרך לבית הדין מתחילה בהכנה נכונה

לייעוץ פרטני, ניסוח כתבי טענות וערעורים, שילוב מקורות הלכתיים, בוררות או גישור ניתן לפנות למשרדו של הרב יצחק דן גרונברגר.

טלפון: 052-761-6780 • דוא"ל: grunberger-law.co.il • 1666law@gmail.com

זכויות וייחוס: כל הזכויות שמורות. בפרסום ציטוט קצר יש לציין את שם מחבר הגיליון, "משפט יצחק", מספר הגיליון, ולצרף קישור פעיל אל אתר המקור.

המידע בגיליון הוא כללי ותורני ואינו תחליף לייעוץ הלכתי או משפטי פרטני. ההכרעה בכל תיק תלויה בעובדות, בראיות ובשיקול דעתו של בית הדין המוסמך.